

ve vlastním smyslu je pouze Bůh. A odpovídá: Svět není nic než způsob, jak Bůh sám existuje a člověk není nic jiného než způsob, jak Bůh sám myslí. Když říkáme, že věc je, pak mluvíme nepřiměřeně. Mělo by se vlastně říci: ve způsobu, jak se mi tato věc jeví, jeví se mi Bůh, totiž mně, který sám jsem myšlenkou Boží. Neboť Bůh je všechno ve všem, je přítomen ve všem konečném, ve věcech, jakož i v člověku. Nebo přesněji vyjádřeno: všechno skutečné je obsaženo v Bohu. „Vše, co je, je v Bohu.“ Ve Spinozově řeči věci a lidských duchové nejsou samostatné substance, pouze Bůh je jednou a jedinou substancí. Věci a lidské duchové jsou jen módy této jediné substance. K tomuto důsledku musí Spinoza dojít ve svém rozhodném odklonu od všeho pomíjivého. „V otázce Boha a přírody hájím mínění, které je velmi odlišné od toho, které obhajují dnešní křesťané. Neboť považují Boha za vnitřní příčinu všech věcí..., nikoliv však za příčinu, jež by je překračovala. Říkám, že vše je v Bohu a je v Bohu pohybováno. To tvrdím, i když jiným způsobem v souladu s Pavlem a snad i se všemi starými filosofy, ano, mohl bych se odvážit dodat: i se všemi starými Hebrejci.

Nyní pochopíme rozhořčení doby i potomků nad Spinozou, nyní pochopíme, proč nebylo nikdy dost hanění tohoto Bohem opilého filosofa jakožto pochybného ateisty. Neboť ve Spinozově myšlení neexistuje prostor pro osobního Boha a už ne vůbec pro Boha, který se zjevuje výhradně v prorocích a v Ježíši Kristu. Zjevování Boha se děje podle Spinozy ve všem skutečném. Tato myšlenka byla také příčinou, proč si ve změněné době vzpomněli myslitelé a básníci jako Lessing, Goethe, Herder a Schleiermacher na osamělého filosofa z Amsterdamu a cítili se mu blízcí pro podobnou zkušenost Boha a světa.

Ovšem nepochopitelnost Boha a skutečnosti se nestává pochopitelnější ani z pohledu této myšlenky o jejich vzájemné propletenosti, jak si to představuje Spinoza. Neboť jestliže Bůh je přítomen ve vši skutečnosti, nemusí pak vstupovat do sporu a boje, které také patří ke skutečnosti světa? Drastickým způsobem to vyslovil kolem roku 1700 jeden muž ze svobodného říšského města Memmingenu: „Slyším ve světě o válkách a válečném křiku, pak ale musí Bůh vést sám proti sobě války a rvát si svá vlastní střeva. Sám sebe musí destruovat a zabít. Všechny hrůzy zloby, nenávisti, vzteku a vzájemných krutostí lidí musí být sebemučením Boha... Musí se říci, že Bůh v lidech žije, trpí, umírá, rodí se, jí, pije, spí, souloží atd., že smutek, zoufalství

a svízele patří Bohu... Všechny tyto bláznivé a odporné myšlenky člověka, blasfemie a děsivé chiméry rozumu, v nás věčně řvoucí, musí být myšlenkami a mluvením Boha, v nichž se on sám vykresluje a zrcadlí. Rozhovor dvou nebo více lidí by pak nebyl ničím jiným než sladkým rozhovorem Boha se sebou samým.“

Tento starostlivý muž ovšem nechápe plnou hloubku Spinozovy myšlenky. Nechápe, že Spinoza ve své nekonečné touze po Bohu zanechal svět se vším jeho zmatkem a všemi jeho spory dávno za sebou. Ale právě v tomto místě se Spinozovo myšlení dostává do velké nebezpečí. Neboť kdo žije v takovém výlučném oddání věčnému, tomu se musí časné rozplynout v ničem, tomu se musí skutečnost vykoletit a člověk sám sobě se musí stát neskutečným. To je to, co se děje Spinozovi.

To je to, co činí jeho myšlení odvážným pokusem zrušit konečné v nekonečném. To je také hlubokou příčinou jeho skleněné izolace. A tak má snad pravdu Hegel v jedné podivné větě, kterou vyslovuje při pohledu na Spinozovu smrt: „Zemřel 21. února 1677 ve 44. roku svého věku na souchotě, kterými dlouho trpěl – v souladu se svým systémem, v němž mizí také veškerá zvláštnost a jednotlivost v jediné substancii.“

LEIBNIZ NEBOLI HLAVOLAM MONÁD

16/

Z určitého hlediska lze nazvat 17. století věkem dam. I život Gottfrieda Wilhelma Leibnize se zařazuje do tohoto proudu. Ne že by měl něco s kurtizánami nebo métresami, o takých excesech nevíme nic. Ani se neoženil s více nebo méně proslulou ženou, naopak zůstal po celý svůj život svobodný, což ho odsoudilo k tristní hospodské stravě. Ale nesmírně rád sděluje své přírodovědné a filosofické objevy i své diplomatické úspěchy vysoce postaveným ženám, s nimiž udržuje živé kontakty a rozsáhlou korespondenci. Do jeho okruhu patří jedna císařovna, jedna krá-

lovna, jsou tu vévodkyně, kurfiřtky, kurfiřtské i obyčejné princezny. Ale v dopisech těmto dámám najdeme sotva jediné slůvko galantnosti nebo kurtoazie. Leibniz je vždy zaměřen na věc. Neboť je jí posedlý, je naprosto člověkem ducha.

Tím začíná být již záhy. Stejně jako Pascal je i Leibniz zračné dítě. Poněvadž ho nikdo nechtěl učit latině, naučil se jí po písmenkách sám. Dostane se mu do rukou kniha od Livia, která je ilustrovaná mědirytinami, a z textu pod nimi uhádne význam slov. Pak se obrátí k textu a rozluští slovo za slovem smysl vět. I logika se svým „tabulkováním znalostí“ vzbudí jeho živý zájem. Již v patnácti letech jde na univerzitu studovat práva. Ale to není jeho jediný záměr. Brzy narazí na filosofický problém, který ho od tohoto okamžiku bude neustále zaměstnávat. Filosofická věda stojí na rozhraní mezi Aristotelem, který staví do popředí pojem účelnosti, a Descartem, který vychází z mechanické kauzality. Protože je potřeba tuto záležitost rozhodnout, vydá se Leibniz na osamělou procházku v Rosentalu u Lipska. I když ještě tehdy problém nevyřeší, ba i když pozdější Leibniz nepodporuje alternativu, nýbrž syntézu oněch dvou protichůdných pozic, zůstává faktem, že už v patnácti letech nachází rozhodující hledisko své příští filosofické práce. Vedle toho studuje práva a chce také promovat. Ale veleučení páni profesori lipské univerzity ho považují za příliš mladého, podle jiných zdrojů však zabrání promoci děkanova manželka, která měla k Leibnizovi antipatii. Ten se chopí „vandrovnické hole“, jde na univerzitu v Altdorfu u Norimberka a tam vykoná za obdivu profesorů skvělé examen. Nabídnou mu, tehdy jedenadvacetiletému, ihned profesuru, ale on nechce přijmout pouta akademického učitelského úřadu a odmítne ji.

Další Leibnizův život je nesmírně pestrý. Po určitou dobu je činný jako politický poradce u mohučského kurfiřta a arcibiskupa, přestože je protestant. Pak přijme pozvání na hannoverský dvůr a zůstane od té doby až do své smrti ve službách welfovského domu. Jeho tamější činnost je mnohostranná. Z velké části jsou to diplomatické mise, kterou vedou do Paříže, Vídně, do Berlína a Mnichova. Jeho zprávy o nich putují ostatně nejen jeho pověřovatelům, nýbrž často i šlechtickým dámám jmenovaným v úvodu. Kromě toho je Leibniz pověřován koncipováním memorand v politických a právnických záležitostech. Podobnou diplomatickou činnost vykonával Leibniz již v Mohuči. Z té doby pochází dobrodružný pamětní spis, v němž navrhuje fran-

couzskému králi, aby si podmanil Egypt – přirozeně s tajným záměrem odvést jeho pozornost od Německa. Francouzský král se však o tomto memorandu ani poznámkou nezmiňuje, teprve až Napoleon po více než stu letech je do svých plánů přijal. Pro Leibnize je charakteristické, že při své politické činnosti vždy usiluje o dohodu. Snaží se vytvořit národnostní systém, v němž by každý národ mohl plnit svou svébytnou úlohu spolu s ostatními: dosáhnout harmonie všech křesťanských národů, světového míru.

Oficiálně zastává Leibniz místo dvorního knihovníka, a to v Hannoveru a Wolfenbüttelu. Ale je to zvláštní knihovník. Vypravuje se, že byl velice nevrlý, když někdo přišel na tak zvrácený nápad vypůjčit si knihu. Kromě toho je Leibniz na svůj návrh pověřen sepsáním dějin welfovského domu. Z pramenů může sice zjistit některé skutečnosti důležité pro knížecí dům, ale pak utone ve všeobecnostech. Argumentuje, že dějiny welfovského domu nemohou být zachyceny bez souvislosti s dějinami území, které tento rod ovládá, a proto se před historickým bádáním musí nejdříve věnovat geologii. Ale ani to mu nestačí. Neboť území Welfů je součástí Země, a proto musí před ostatními věcmi zkoumat dějiny jejího vzniku. Není proto divu, že se ke konkrétním dějinám téměř nedostane a že se kurfiřt stále netrpělivě dotazuje, jak práce pokračuje. Přirozeně mu záleželo, jak je u vévodů obvyklé, spíše na slávě jeho domu než na vzniku světa.

Vedle toho zaměstnává Leibnize myšlenka na znovusjednocení rozdělených církví, nejdříve luterské a reformované, pak protestantských a katolické a konečně západoevropské a řecké. I to odpovídá jeho harmonizujícímu myšlení. Na tomto poli má však málo štěstí. Protiklady jsou příliš velké, než aby je mohl překlenout usmiřovacími spisy a konsiliantními jednáními.

A nadto má Leibniz i vědecké plány. Týkají se v rozsáhlé míře organizátorské činnosti. Podněcuje všude, v Drážďanech, v Berlíně, Petrohradě zakládání akademií a navrhuje pro ně přesné plány. Ale pouze Pruská akademie věd, nejdříve pod jiným jménem, byla ještě za jeho života zřízena. Leibniz se stává jejím prvním prezidentem. Na její financování navrhuje groteskní daně: daň z kalendářů, hasičských stříkaček, moruší, cestovních pasů a pálenky. Ale za všechny tyto snahy se Leibnizovi nedostane příliš díky. Je stále více z práce v akademii vytlačován a dokonce na zahajovací zasedání není on, prezident, pozván.

Je s podivem, že tak mnohostranně zaměstnanému muži zbývá ještě čas zabývat se vědeckým studiem. A to v takovém rozsahu, jakého od dob Aristotelových nebylo ještě dosaženo a po Leibnizovi už také ne. Bedřich Veliký o něm říká: „On sám o sobě představoval akademii.“ Matematika, fyzika, mechanika, geologie, mineralogie, práva a národohospodářství, teologie a filosofie byly obory, jimiž se stejně intenzivně zabýval. V oblasti matematiky se mu podařil důležitý objev – diferenciální počet. Pak se ovšem dostane do nepříjemného sporu s Newtonem a jeho přívrženci. Obě strany si činí pro sebe nárok na prioritu objevu. Jen tak mimochodem se Leibnizovi podařil konstrukce počítačící stroje a ponorky. K tomu přistupuje rozsáhlá korespondence skoro se všemi, kteří ve vědeckém světě něco znamenají. Uchovalo se nejméně patnáct tisíc dopisů.

Vlastní a největší význam Leibnizův však spočívá v jeho filosofických snahách. Vynalezne myšlenkové písmo „abecedu lidských myšlenek“, tedy samoznaky pro každý pojem, a stává se tak předchůdcem nejmodernějších snah logistiky a sémantiky. Ale zůstává jen u podnětu. Ani v metafyzické filosofii, pro něho nejpodstatnější, nevytvořil velké souhrnné dílo. Většina jeho pojednání vznikla jako příležitostné spisy, jako odpovědi na otázky nebo výroky přátel, ale především jako odpovědi vznešeným a urozeným dámám nebo mužům, zvláště pak principi Eugenovi. Již hotový politický spis proti Lockovi Leibniz zadržel, když se dozví o smrti svého protivníka. Jako dokončené dílo vychází – vedle několika menších spisů – „Theodicea“, která byla podnětem rozhovory s královnou Sofií Charlottou Pruskou a která ho ve své době proslavila.

O svém zevnějšku hovoří Leibniz ve své fingované autobiografii: „Je hubenější, střední postavy, má bledý obličej, často velmi chladné ruce a nohy, které stejně jako prsty jeho rukou jsou v poměru k ostatním částem těla příliš dlouhé a příliš tenké, ale nemají sklon k pocení. Jeho hlas je slabý, spíše jemný a jasný než zvučný, je sice variabilní, ale ne dost mnohostranný. Hrdelní hlásky a „k“ obtížně vyslovuje.“ Soudobý životopisec doplňuje obraz: „Předčasně zplešatěl a uprostřed obratle měl výrůstek ve velikosti holubího vejce. Byl širokoplecí a chodil vždy se skloněnou hlavou, takže se zdálo, jako by měl hrb. Jedl hodně, pil však málo, pokud to nebylo nutné. Protože nikdy nevedl vlastní domácnost, nebyl v jídle vybíravý a dával si donášet do bytu z hospod pořád totéž.“

O posledních letech jeho života píše tentýž životopisec: „Studoval v jednom zátahu a často celé dny nevstal ze židle. Myslím, že se mu právě z toho vytvořila na pravé noze fluxe nebo otevřená rána. To mu dělalo při chůzi potíže, pokoušel se sám to vyléčit tak, že na ránu přikládal sací papír. Ale sotvaže s tím začal, dostal silnou pogadru. Tu se snažil mírnit klidem na lůžku, a aby mohl v posteli lépe studovat, krčil své nohy v kolenou. Aby zabránil bolestem a znecitlivěl nervy, dal si vyrobit svěráky, které si našroubovával všude tam, kde cítil bolest. Myslím, že tím své nervy tak poškodil, že nakonec mohl svých nohou používat jen velmi málo, a proto také skoro stále ležel v posteli.“

Dalo by se předpokládat, že tak všestranný muž, udržující tak početné kontakty a vztahy, který byl navíc těsně spjat s panovníckými a knížecími dvory, bude mít také nádherný pohřeb, když roku 1716 ve svých sedmdesáti letech umírá. Ale nic takového se nestane. Dvůr se nedostavil. Leibniz byl pochován téměř bez povšimnutí.

Když se nyní zeptáme, v čem spočívá filosofický přínos Leibnizův, dostaneme asi tuto odpověď: v návrhu monadologie. Ptáme-li se dále, co to je, pak odpověď například zní: trochu zvláštní učení o pozoruhodných věcičkách, zvaných monády, které mají představovat princip skutečnosti. Když se pak ale ještě dále dotazujeme, panuje většinou mlčení. Chceme-li proto podat obraz Leibnizova učení, musíme srozumitelně vysvětlit, co míní svým učěním o monádách, a dále to, co ho přimělo, aby vysvětloval skutečnost monadologicky.

Nejdříve se dostává Leibniz v jednom důležitém bodě do rozporu se svým velkým předchůdcem, francouzským filosofem Descartem. Ten se domníval, že skutečnost je dostatečně určena, je-li chápána jako rozprostraněná. Tento pohled, namítá Leibniz, je nutno doplnit. Pouhá rozprostraněnost nevysvětluje, proč věc klade odpor, když se jí dotýkáme, ba proč, jako například zvíře, může být sama ze sebe činná. Aby i tuto skutečnost vzal v úvahu, zavádí Leibniz pojem síly. Každá věc je skutečná tím, že jsou v ní činné síly, určité silové body. Za viditelnou skutečností se tak otevírá vlastní pravá skutečnost, svět neviditelných sil. Tím je učiněn první krok k pochopení pojmu monáda. Silové body, pomocí nichž vysvětluje Leibniz skutečnost, jsou nejmenšími jednotkami. Nikoliv ovšem jednotkami hmotného druhu, o nichž se domnívá, že se mohou dělit do nekonečna. Jsou to nedělitelné, původní jednotky. A řecké slovo pro jednot-

ku zní „monás“. Proto označuje Leibniz ony silové body monádami.

Další vhléd získává tím, že pozoruje zvláště určitou oblast skutečnosti – oblast živočichů, organismů. U nich se projevuje obzvláště výrazně v nich přítomná síla. Každý z nich má své centrum, účinný princip, vnitřní jednotku, která všechno řídí a organizuje, co se s tímto živočichem děje. Je nutné, pokračuje Leibniz dále, aby se veškerá skutečnost posuzovala analogicky s tímto organismem. Neboť mrtvé musí být pochopeno ze živého a ne naopak – z mrtvého živé. Silové body v neživém jsoucnu jsou téhož druhu jako v organismech. Všechny nejmenší jednotky, všechny monády jsou živé.

Z tohoto hlediska dochází k pozoruhodnému oživení světa. „Celá příroda je plná života.“ Leibniz to líčí velmi názorně: „Každý kus hmoty může být současně pojímán jako zahrada plná rostlin nebo jako rybník plný ryb.“ Ale každá větvíčka rostliny a každý úd zvífete, každá kapka jeho šťáv je opět takovou zahradou a takovým rybníkem. A ačkoliv země a vzduch mezi rostlinami zahrady nebo voda mezi rybami v rybníku není ani rostlinou, ani rybou, obsahují ony také rostliny a ryby, avšak námi nevnímatelné jemnosti. Tak v univerzu neexistuje nic pustého, nic neúrodného, nic mrtvého.“ Nekonečné bohatství skutečnosti vyrůstá z nekonečného počtu živých monád, z nichž žádná není jiné podobná. To podnítilo Hegela k ironické poznámce: „Větu, že neexistují dvě navzájem stejné věci, vyslovil prý Leibniz na jednom panovnickém dvoře a vyzval dámy, aby hledaly mezi listím stromů dva úplně stejné lístky. Šťastné to doby pro metafyziku, kdy se jí zabývali i u dvorů a kdy nebylo potřeba jiného úsilí než zkoumat platnost jejích pouček srovnáváním listí stromů!“

Ve svých dosavadních pozorováních skutečnosti vynechával zatím důležitou oblast bytí, bytí duchovní. Avšak i to patří ke skutečnosti. Leibniz je proto musí pojmut do své koncepce. Podle jeho principu, že nižší je třeba vysvětlovat vyšším, musí se pokusit vše skutečné vysvětlovat podle analogie s duchem. K podstatě ducha patří dvojí: že má představy a že usiluje od představy k představě. Je-li nyní monáda vysvětlována ze stanoviska ducha, pak se musí každé monádě přisoudit oba tyto momenty představování a usilování. Tak Leibniz interpretuje i skutečnost. Vlastně to skutečné ve zdánlivě skutečném je monáda jako živý silový bod, který je charakterizován představováním a usilováním.

Tato koncepce je zarážející. Máme přijmout, že židle, stůl, postel nejsou vůbec materiální věci, jak se nám jeví. To skutečné na nich jsou spíše silové body nadané představováním a usilováním. Tato myšlenka se však musí připustit v celé své tvrdosti jako základní Leibnizova idea. Je však trochu zmírňována Leibnizovým tvrzením, že silové body v neživém jsoucnu mají prý jen zmatené představy, srovnatelné s představami člověka, který upadne do bezvědomí. Podivnost však stejně zůstává. Protože Leibniz rozeznává představy zmatené a zřetelné, dospívá v oblasti monád k charakteristické stupňovitosti. Úplně nejnižší stojí monády s výlučně zmatenými představami, „holé monády“. Tvoří anorganický svět. Nad nimi se zvedá svět živých organismů, jejichž monády mají vedle mnoha zmatených i některé zřetelné představy. Ještě ve větší míře je tomu u člověka, neboť jeho poznání se uskutečňuje tak, že jeho centrální monáda, tzn. monáda, která všechny ostatní monády v člověku ovládá, jde od zmatených představ k představám zřetelným. Ale Bůh, pramónáda, má výlučně zřetelné představy, vidí skutečnost tak, jaká ve skutečnosti je: jako velkou říši monád.

Se svou monadologickou koncepcí naráží však Leibniz na jednu potíž. Problémem se stává vzájemnost monád. Nebylo by nutno předpokládat, že se monády navzájem ovlivňují, protože i ve viditelném světě věci na sebe navzájem působí? Leibniz však tuto možnost popírá, a to proto, poněvadž pojem síly myslí důsledně. Vše, co se s monádami děje, vyvíjí se v nich samých, tak jako u pružiny vychází všechno, co vykonává, z její vlastní síly. V monádě musí „vše vyrůst z jejího vlastního základu“. Pak ale žádná monáda nemůže být ovlivňována jinou, ale také žádnou jinou ovlivňovat. Plasticky vyjadřuje Leibniz tento stav věci známým přirovnáním: „Monády nemají okna, kterými by něco vstupovalo nebo vystupovalo.“ Jsou naprosto autarkické.

Pak ale musí Leibniz vysvětlit, jak dochází v monádách vybaivených zřetelnými představami k vnímání vnějšího světa. K tomuto účelu vynalezl hypotézu, že každá monáda obsahuje ve svém nitru již předem – i když ve zmateném způsobu – představu o všech ostatních monádách, a tím o celé skutečnosti. Je v ní přítomen celý svět, je „živoucím, neustálým zrcadlem univerza“, „mikrokosmos“, ano, pokud vše obsahuje, je „malým božstvím“. K tomu, ať již představuje cokoli, patří nejen to, čím momentálně aktuálně je, nýbrž i to, čím kdy byla a čím kdy bude. Monáda je „naplněná minulostí i těhotná budoucností“. Konkrétně to

znamená, že například centrální monáda nějakého Evropana nese v sobě zmatenou představu kusu dřeva vyplaveného před tisíci lety u čínského pobřeží.

Není to příliš scestný pohled na svět? Když každá monáda o sobě existuje odděleně, bez vztahu k jiné, nedochází pak k totálnímu solipsismu? Když se ostatní monády nehlásí, odkudpak ví vědomím vybavená monáda, že svět v ní vnitřně představovaný existuje také ve skutečnosti? Není pak nakonec svět pouze představou bez skutečného bytí? A není tak Leibniz dohnán k absolutnímu idealismu, podle něhož veškerá skutečnost kromě jednoho jediného subjektu je pouhým zdáním?

Leibniz už o tom dále neinformuje. Bez odůvodnění trvá na tom, že existuje reálný svět s nekonečně mnoha monádami. Klade si však ještě otázku, jak je možné, že v tomto světě monád nevládne naprostý nepořádek, čirý chaos. A má na to dvě odpovědi. V jedné tvrdí, že každé monádě už na počátku byl vložen vnitřní zákon, který řídí vše, co se s ní děje. V druhé vyslovuje ideu o předsjednané harmonii. Podle ní je od počátku vše, co se v nekonečně různých monádách děje, navzájem sladěno. Když se tedy dva lidé navzájem spatří, neznamená to – podle učení o monádách – že se navzájem otevřou, nýbrž spíše to, že v centrální monádě tohoto jednoho člověka je už od počátku vloženo, že v tomto okamžiku dojde ke zezřetelnění v ní odedávna existující zmatené představy o centrální monádě tohoto druhého člověka, v jehož centrální monádě se děje totéž.

Ale v čem spočívá tato předsjednaná harmonie? Čím je tento celek monád držen v jejich vzájemné sladěnosti? Jak to v jeho době není ani jinak možné, odpoví Leibniz tím, že použije pojmu Boha. Mají-li být vnitřní zákony jednotlivých monád a jejich harmonie stanoveny od počátku, pak se to může dít jen skrze Boha – Stvořitele. Svorka, která drží pohromadě monadologické myšlení, je myšlenka stvoření.

Aby zajistil co nejvyšší jednotnost svého systému, pouští se Leibniz do důkazu Boží existence. První důkaz Boha, který připomíná Anselmas z Canterbury, zní: „Jistě mám ideu Boha nebo nějaké dokonalé bytosti. Idea této bytosti předpokládá veškeré dokonalosti a jednou z těchto dokonalostí je i existence. Z toho plyne, že tato bytost existuje.“ Jiný důkaz vychází z toho, že existují věčné pravdy nebo podstatnosti, jako například matematické pravdy. Co je v nich vysloveno, musí mít nějaký původ. Ale tím nemůže být nic jiného než rozum Boha – „oblast věčných

pravd“. Neboť tento rozum obsahuje „ideu všech možných věcí“. Dále Boha dokazuje existencí náhodného ve světě. Neboť je-li něco náhodného, musí to mít dostatečný důvod, který toto náhodné přesahuje, a tím je Bůh. Poslední důkaz Boha, speciálně Leibnizův, vychází ze systému předsjednané harmonie. Tento systém potřebuje nadřazeného ducha, který vše, co se ve světě monád děje, navzájem slučuje, a právě to je Bůh.

Od učení o monádách a od myšlenky předsjednané harmonie je určována i existence a vláda Boží. Bůh je současně největším matematikem, který vše, čím se svět stává, kalkuluje, který navrhuje vnitřní zákony pro každou monádu a celek všech monád navzájem slučuje. Bůh je ale současně pro Leibnize i původcem všech monád, ty vznikají z něho „trvalým jiskřením“, takže, jak poznamenává Schelling, „je Bůh myšlen téměř jako realitou těhotný mrak“. Jindy je stvoření světa monád vysvětlováno tím, že Bůh produkuje nekonečnou plnost zrakových bodů, z nichž každý představuje jednu monádu. Z tohoto pohledu je svět nahromaděním Božích pohledů.

V této souvislosti se dojde nutně k otázce, proč, když se vychází z Boha, existuje tolik utrpení, zla a špatnosti. To je problém teodiceje, ospravedlňování Boha, s nímž se toto století zvláště intenzivně zabývá. Leibniz se to snaží řešit tak, že tvrdí, že v celku konečného světa právě pro tuto konečnost nemůže být všechno stejně dokonalé. Je tedy nutné, aby Bůh mísil mezi dobré i zlé a špatné. Přesto je Leibniz pevně přesvědčen, že z plnosti všech možných světů vybral Bůh ten nejlépe možný. „Dobrota nutí Boha k tvoření. A tatáž dobrota spojená s moudrostí ho vede k tomu, aby vytvářel to nejlepší.“ Tento optimismus vzhledem k problematické skutečnosti se stane pak cílem posměchu Voltairova „Candida“.

I Hegel je velice kritický vůči Leibnizovi. Učení o monádách nazývá „metafyzickým románem“. A když pak uvažuje, jak Leibniz zdánlivě bez problémů sjednocuje všechny protiklady v Bohu, aniž by se jako takové mohly projevit, napíše zlou větu: „Bůh je roven stoce, do níž se slévají všechny protiklady.“